

# ЗАБОРАВЉЕНА НАУЧНИЦА И ДОБРОТВОРКА ХЕРИЈЕТ БОЈД ХОЗ\*

Александар Палавестра

Одељење за археологију, Филозофски факултет,  
Универзитет у Београду

**Апстракт:** *Раг има за циљ да осветли археолошко, али и друшћивено, хуманићарно, ња и истћоријско дело америчке археолошкине Херијет Бојд Хоз (1871–1945). Рођена у Бостћону, школовала се у чувеном Смитћ колеџу у Масачусетћсу (Smith College), иде се анћажовала у борби за љрава радника. По завршеном колеџу креће у Аћину, да сћудира у Брићанској археолошкој школи. У њоку ирчко-ћурској раћа 1897. иријављује се за болничарку Црвеној крсћа. Поћом, 1900. одлучује да, самосћално, заћочне искојавања на Крићу. Бира локалицћетћ Гурнију, у близини залива Мирабело. Искојавање Гурније у неколико сезона било је велики усћех. За разлику од Кнососа и Фесћоса, који су њалаћше, Гурнија је била љрави бронзанодојски ирадић, са кућама, улицама, ићрћовима, једном мањом њалаћћом и ирћобљем. У децембру 1915, у јеку Првој свејској раћа, сакућља у Америци ћону хуманићарне ћомоћи и с њом се ућућује, иреко Француске и Ићалије, ка Албанији да ћомоћне срћској војсци и народу. У Бриндизију орћанизује ћомоћ за срћске цивилне избећлице, а ћоћћом иде на Крф. На осћирву Видо исћрва ради као болничарка, а онда о свом ићрошћку орћанизује кухињу за болеснике. После раћа ћосћаје ирћофесорка истћорије анћичке уметћносћи на чувеном женском Велзли (Wellesley) колеџу, у близини Бостћона. У археолоћији је, до ире десетћак ћодина, Херијет Бојд Хоз била забораваљена. У Србији, за Херијетћу Бојд Хоз не зна ћоћћово нико.*

**Кључне речи:** *Херијет Бојд Хоз, Крић, Гурнија, минојска кућћура, Први свејски раћ, срћске избећлице, Крф, Видо.*

Претходно саопшћене  
УДК 902/904:929 Бојд Хоз Х.  
Примљено: 01.08.2015.  
Прихваћено: 11.12.2015.

Александар Палавестра  
Одељење за археологију, Филозофски факултет,  
Универзитет у Београду  
Чика-Љубина 18–20, 11000 Београд  
aleksandar.palavestra@gmail.com

\* Овај рад је резултат рада на пројекту *Археолошка кућћура и идентћићетћ на Заћадном Балкану*, бр. 177008, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

# FORGOTTEN RESEARCHER AND PHILANTHROPIST HARRIET BOYD HAWES

Aleksandar Palavestra

Department of Archaeology, Faculty of Philosophy,  
University of Belgrade

**Abstract:** *The aim of the paper is to elucidate the archaeological, but as well social, philanthropic and even historic works of the American archaeologist Harriet Boyd Hawes (1871–1945). Born in Boston, she was educated at the famous Smith College in Massachusetts, where she engaged in the struggle for workers' rights. Having graduated from the College, she set off to Athens, to study in the British Archaeological School. During the Greek-Turkish War 1897 she volunteered as a Red Cross nurse. In 1900 Boyd Hawes decided to start independent excavations at Crete, choosing the site Gournia in the vicinity of the Gulf of Mirabello. The excavations proved to be a great success. Compared to the palaces at Knossos and Phaistos, Gournia was a real Bronze Age town, with houses, streets, squares, a small palace and a necropolis. In December 1915, while the World War I was in full swing, she collected a huge amount of humanitarian aid in America, and headed to Albania across France and Italy, to help the Serbian army and people. In Brindisi she organized relief for civilian refugees, and then left to Corfu. On the island of Vido, Boyd Hawes first worked as a nurse, then organized with her own funds the kitchen for the sick. After the War, she became the professor of history of ancient art at the famous all-girl college Wellesley near Boston. In archaeology, Harriet Boyd Hawes was all but forgotten until the last two decades. In Serbia, she is still largely unknown.*

**Key words:** *Harriet Boyd Hawes, Crete, Gournia, Minoan culture, World War I, Serbian refugees, Corfu, Vido.*

Preliminary communication  
UDC 902/904:929 Божд Хоз X.  
Received: 01.08.2015.  
Accepted: 11.12.2015.

Aleksandar Palavestra  
Department of Archaeology, Faculty of Philosophy,  
University of Belgrade  
Čika-Ljubina 18–20  
11000 Belgrade  
aleksandar.palavestra@gmail.com

Да ли у историји археолошких Дидеја, па и у археолошком часопису има места за текст о друштвеној, политичкој, историјској, па и моралној улози неког археолога (или археолошкиње), уместо о „открићима“, ма колико сензационална она била? Студија случаја, која је изнета у овом раду, може бити добар повод за размишљање на ту тему, а има за циљ да осветли археолошко и друштвено дело америчке археолошкиње Херијет Бојд Хоз (Harriet Boyd Hawes) (сл. 1).<sup>1</sup> Рођена је 1871. у Бостону, а 1888. се уписује на чувени Смит колеџ (Smith College) у Масачусетсу где се, на незадовољство школе, ангажује у борби за права радника. Постаје опчињена археологијом под утицајем Амелије Едвардс (Amelia Edwards), списатељице и египтолога. По завршеном колеџу ради као учитељица и штеди за пут у Грчку, а 1895. креће у Атину, да студира у чувеној Британској (археолошкој) школи (British School at Athens). У возу на линији Париз-Марсеј случајно упознаје јетрву познате глумице Саре Бернар, која живи у Атини и која јој отвара врата грчког угледног друштва. Херијет одмах скандализује Атињане возећи бицикл, што се сматрало неприкладним понашањем за жене. Вредно студира, посећује предавања чувеног археолога Вилхелма Дерпфелда (Wilhelm Dörpfeld), Шлимановог сарадника и истраживача Троје и Олимпије, путује у Делфе и другде по Грчкој.

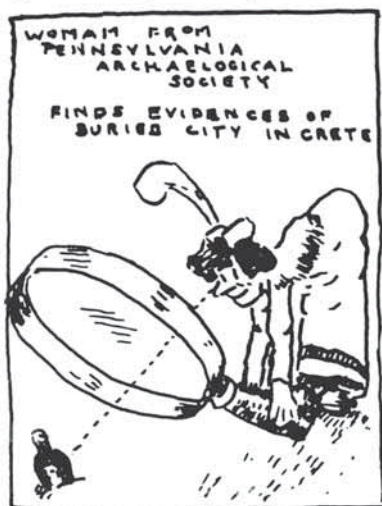


сл. 1. Херијет Бојд Хоз с минојском керамиком, 1902. (Allsebrook 2002)

1 Захваљујем колеги Јовану Митровићу, кустосу Народног музеја из Београда, на упорном подстицању да напишем овај рад, као и на ванредно корисним, необјављеним, документима које ми је обезбедио из архиве Смит колеџа, као и из других извора. Уколико није другачије наведено, већина података о животу Херијет Бојд Хоз у овом раду потиче из књиге коју је, о својој мајци, написала Херијетина кћерка Мери Елсебрук (Allsebrook 2002).

Грчко-турски рат избија 1897. и Херијет се одмах пријављује за болничарку Црвеног крста. Нерадо је примају у болницу у Волосу, а потом у Ламији, и то тек после положеног болничког курса, али и директне интервенције грчке краљице Олге. У Ламији присуствује борбама. По завршетку рата остаје у Грчкој и негује оболеле од тифуса. У јесен 1897. враћа се у Америку, а краљица Олга јој касније, поводом доделе одликовања, пише дирљиво писмо. У Америци се пријављује за стипендију Универзитета Јејл за наставак студија археологије у Грчкој, али и за болничарку у шпанско-америчком рату који је управо избио. Прихватају јој обе пријаве, а она, разуме се, бира болницу за тифусаре на Флориди. Срећом, рат се завршава пре него што је Херијет тамо и стигла. Тако се 1898. враћа у Грчку, а две године касније, 1900, одлучује да самостално започне ископавања на Криту. Подржавају је Артур Еванс (Arthur Evans), истраживач Кнососа као и Девид Хогарт (David Hogarth), директор Британске школе у Атини. Софија Шлиман, Хајнрихова удовица, приређује и вечеру на којој Херијет лично упознаје тадашње водеће археологе, укључујући и Дерпфелда.

После серије рекогносцирања на Криту одлучује се за локалитет Гурнија, у близини залива Мирабело, на североистоку Крита. Почиње да га ископава уз помоћ мештана. Исте године, 1900. и Еванс започиње ископавање Кнососа. Од наредне године, 1901, стручни део Херијетине екипе сачињава неколико њених колегиница из Смит колеџа, од којих ће неке, као Едит Хал Доан (Edith H. Hall Dohan) касније направити каријеру у археологији.<sup>2</sup> Ископавање Гурније у неколико сезона било је велики успех. За разлику од Кнососа и Фестоса, који су палате, Гурнија је била прави бронзанодопски градић, са кућама, улицама, трговима, једном мањом палатом и гробљем. Истраживања су била крунисана успехом, а америчка штампа чак посвећује и шaljиву, мада незлобиву карикатуру њеним истраживањима Гурније (сл. 2).



сл. 2. Карикатура из америчке штампе: „Жена из Пенсилванијског археолошког друштва проналази доказе о закопаном граду на Криту“.

<sup>2</sup> Едит Хал Доан (Edith Hayward Hall Dohan, 1877–1943) завршила је, као и Херијет, Смит колеџ, а потом је на Брин Мар (Bryn Mawr) колеџу дипломирала класичну археологију 1906. Такође се специјализовала у Британској школи у Атини, а осим Гурније, самостално је истраживала Врокастро на Криту 1912. У САД-у је предавала на Брин Мар колеџу и била кустос Универзитетског музеја Пенсилваније, као и уредник познатог часописа *American Journal of Archaeology*. Објавила је књигу о етрурској археологији (Hal Dohan 1942).



материјала. Истраживања је испрва усмерила на највиши део локалитета, где је пронашла богате остатке насеља из средњоминојског III и позноминојског I периода (1750–1490. пре н. е.), укључујући блокове кућа, мању и прилично уништену, мада раскошно зидану палату, као и једно светилиште са остацима керамичких идола „Змијске богиње“ и консекративним роговима. На источној падини истражила је густе стамбене блокове, одвојене уским поплочаним улицама. Куће су биле од камена, омалтерисане, већином на спрат, а приземља су се често користила само као складишта или радионице. Главне комуникације у граду биле су нешто шире улице, док су побочне биле уже, неке са степеницама; један трг је био већи, а неколико је било мањих – све у свему, један прави медитерански град, какав бисмо препознали и данас (план 1). Херијет је ископала чак и делове луке (која је сада добрим делом под морем), као и некрополу. Откривене су и радионице и зоне производње керамике, каменог посуђа, текстила, а посебно су интересантна сведочанства о металургији и обради метала, међу којима су алат, али и металуршки полуфабрикати и сировине, као што су полуге бакра и драгоценог калаја. Керамика у насељу и гробовима углавном је припадала локално рађеном типу Василики, али је пронађено и више позноминојских ваза Марина стила, укључујући и ону – надалеко чувену и често репродуковану – с хоботницом (сл. 3). У Гурнији је нађено чак и неколико украшених печата, као и таблица са линеарним А писмом (Boyd Hawes et al. 1908; Hawes and Boyd Hawes 1911; Lobell 2015). Сама Херијет Бојд убрзо схвата значај својих истраживања, те пише: „Највећа вредност Гурније је да нам она пружа запањујуће јасну слику свакодневних околности, занимања и идеала егејског живља, на врхунцу њиховог истинског просперитета“ (Boyd Hawes et al. 1908, 27). Она истиче и врхунско занатско умеће становника Гурније: „Куће у Гурнији су надмашиле све куће бронзанодопских житеља на грчком копну (...) Врло је вероватно да су у таквим мирним домовима рођени и одгајани уметници и уметнице чији је ручни рад обогаћивао палате у Кнососу и Фестосу, јер су у Гурнији, у више случајева пронађени дупликати, готово идентични с артефактима из престоница“



сл. 3. „Ваза с хоботницом“ из Гурније (Permission is granted to copy, distribute and/or modify this document under the terms of the GNU Free Documentation License)

(Hawes and Boyd Hawes 1911, 99). Истраживања у Гурнији наставила су се, у мањем обиму, и после 1904. Херијетин млађи сарадник Ричард Сеџер (Richard Saeger) истраживао је 1911. оближњу минојску некрополу, а грчки истраживачи настављали су периодично истраживање Гурније у другој половини XX века, с приличним успехом. Од 2010. започета су нова, успешна, систематска истраживања под руководством проф. Венса Ватруса (Vance Watrous) са Универзитета у Буфалу (University of Buffalo) из Сједињених Америчких Држава. Нова истраживања су потврдила Херијетине констатације о локалитету, а захваљујући савременој методологији, продубљено је знање о Гурнији, те је утврђено да постоје и старији слојеви из претпалаталног периода (1900–1700. г. пре н. е.) (Lobell 2015).<sup>3</sup> Истраживање Гурније је било судбоносно и за Херијетин приватни живот. У потрази за древним гробовима, Гурнију је 1904. посетио енглески антрополог Чарлс Хенри Хоз (Charles Henry Hawes).

Херијет Бојд се већ следеће, 1905. године удала за Чарлса. Тадашња европска и америчка штампа је љубав америчке археолошкиње и енглеског антрополога, међу рушевинама и гробовима на дивљем Криту, сматрала за првокласну романтичну причу, те су објављивани наслови: „Купидон вреба међу рушевинама“, „Ловили изумрле градове, а пронашли љубав“ итд. Новинарски сензационализам, очито, није изум нашег времена. Додуше, Херијетин муж Чарлс јесте био необичан лик. Пре доласка на Крит путовао је по Аустралији и Азији, а на руском Далеком истоку је боравио у Сибиру и на Сахалину, посећујући кажњеничке колоније. Написао је књигу *На крајњем Истоку* (In the Uttermost East, 1903), у којој је критиковао руски казнени систем. На Крит је дошао да за *Британско удружење за унапређење науке* (British Association for the Advancement of Sciences) спроводи антрополошка мерења. На Криту су управо тада започињала озбиљна археолошка истраживања: Еванс у Кнососу, Херијет Бојд у Гурнији, Бозанкет (Bosanquet) и Докинс (Dawkins) у Палеокастру, Халбер у Фестосу и Хагија Тријади. Хозов задатак, осим антрополошке подршке археолошким истраживањима, био је да између осталог мери лобање муслимана и хришћана, те да утврди „расне мешавине“, па чак и „ко има више венецијанске крви“. Истицао је да су аутохтоне расе отпорне на утицаје мешања с дошљацима уколико су добро укореењене у тле, локалну пољопривреду и климу. То је доказивао slabим утицајем „венецијанске крви“ на антрополошке одлике домаће критске популације, док је турских антрополошких трагова, наводно, било нешто више. Што се тиче праисторијских „Минојаца“, тврдио је да су били ниски, тамне комплексије, доликокефални, те да ипак нису одолели снажном таласу брахикранизације који је донела „Дорска сеоба“. Аутохтони Минојци су се, према њему, по-

3 Више података о новијим истраживањима Гурније може се наћи на сајту <http://www.gournia.org/>

вукли у критске високе планине (нарочито у области Ласити, на истоку острва), где је Хоз, међу становништвом, проналазио преовладавајући до-ликокефални тип (Hawes and Boyd Hawes 1911, 24–27). Штавише, развио је и сопствени, прилично неконвенционалан, краниолошки метод који се није заснивао само на упоређивању кранијалних индекса, већ је узимао у обзир и „кривине“, односно „контуре главе“ (Hawes and Boyd Hawes 1911, 24–27). Хозове идеје о снази аутохтоног супстрата и о моћном процесу брахикранизације чудно кореспондирају с идејама његовог савременика, словеначког и југословенског антрополога Нике Жупанића, који је писао о сличним процесима на Балкану, што сведочи о доминантним трендовима у физичкој антропологији с почетка XX века (Milosavljević 2012; 2013).

Хоз је био симпатизер идеје о независном Криту, па је чак 1905, упркос томе што су на њега, успут, пуцали друмски разбојници, посетио критске устанике који су се, предвођени Венизелосом, побунили против апсолутистичке управе грчког принца Ђорђа на острву.<sup>4</sup>

Углавном о свом трошку, Херијет 1908. године објављује луксузну монографију о Гурнији, која је и данас основно дело о овом локалитету (Boyd Hawes et al. 1908). Такође, она и Чарлс објављују 1909. и популарну књижицу о археологији Крита, за коју је предговор написао Артур Еванс и која је доживела бројна издања (Hawes and Boyd Hawes 1911).<sup>5</sup> После удаје и мајчинства Херијет се више није вратила археолошком ископавању. Живела је између Енглеске и Америке, бавећи се публиковањем археолошких радова и добротворним радом, нарочито у време балканских ратова, када је слала Грчкој значајну помоћ. Али у Грчку се ипак и сама вратила!

У децембру 1915, у жеку Првог светског рата, она сакупља у Америци тону хуманитарне помоћи и с њом се, бродом „Лафајет“ упућује, преко Француске и Италије, ка Албанији да помогне српској војсци и народу. Успешно савладава бројне бирократске и организационе тешкоће, али тек после интервенције америчког и британског амбасадора пуштена је, у јануару 1916, до Бриндизија који је био у ратној зони. У својим белешкама и каснијим предавањима као и писмима Херијет потанко описује проблеме с којима су се српска војска и избеглице суочавали, али и бирократске препреке на које је сама наилазила.<sup>6</sup> Тако наводи да на бродовима од Драча

4 Елефтериос Венизелос (1864–1936) био је доцније премијер Грчке и противник грчке неутралности у Првом светском рату, те је тиме одлучно помогао Србији. Прихватање Срба на Крфу 1915. била је Венизелосова заслуга. Остале су запамћене и његове речи којима је током Првог светског рата одбио понуду Централних сила да прекрши савезништво са Србијом: „Грчка је исувише мала земља да би учинила тако велику подлост“.

5 Књига се може наћи и на интернету: <http://www.archive.org/stream/creteforerunner00haweoft#page/106/mode/2up>

6 У Архиву Смит колеџа (Sophia Smith Collection and Smith College Archives) чувају се писма, забелешке и рукописи Херијет Бојд Хоз. Смит колеџ ми је, посредством г. Јована Митровића, љубазно дао на увид делове ове грађе који се тичу Херијетиног боравка на



до Италије, српски војници и цивили нису имали ни хране ни воде, као ни у самом Бриндизију где су, по киши, били смештени на голу ледину иза жице. Херијет је одмах, са још неким шкотским мисионарима, сама куповала сав хлеб који се могао наћи по пекарама у Бриндизију и донела га избеглицима. Потресно је њено сведочанство о 500 ђака који су са својим професором пешице прешли Албанију и који су, изгладнели, стрпљиво у реду чекали на хлеб иза жичане оgrade, а да ниједан није пропустио да јој уљудно захвали. Успева некако да пошаље помоћ у лучки град Свети Јован Медовски (San Giovanni di Medua) преко археолога Роберта Кара Бозанкета (Robert Carr Bosanquet, 1871–1935), некадашњег управника Британске археолошке школе у Атини, а у ратно време једног од шефова хуманитарне организације Српски потпорни фонд (Serbian Relief Fund).

Бозанкет је и сам био занимљива личност, а путеви су му се више пута укрштали с Херијетиним. Потекао је из угледне (по мајци и племићке) породице с богатом традицијом верског и филантропског рада. Успешно је студирао у Итону и Кембриџу (на Тринити колеџу) и посветио се археологији. Од 1892. специјализовао се, као и Херијет, у Британској школи у Атини. Као и она, путовао је и истраживао по Грчкој. Од 1899. био је помоћник директора Британске школе, а 1900. постаје и њен директор. У Британији је 1898. ископавао и публиковао утврђење Хаустидс (Housesteads) у склопу Хадријановог зида, а на Криту је од 1902. до 1905. истраживао, данас прослављене, локалитете минојске епохе Палеокастро<sup>7</sup> и Праисос, као и Филакопи на острву Мелосу. Потом се 1906. враћа у Енглеску и постаје професор археологије на Универзитету у Ливерпулу, где наставља рад на минојској и грчкој археологији, али ископава и римска налазишта у Велсу. У току Првог светског рата ангажовао се у добротворној организацији Српски потпорни фонд, за помоћ српским избеглицима и војсци, најпре у Италији, а потом и у Албанији, на Крфу и у Солуну. На Крфу је преузео административну управу новоформиране медицинске мисије Српског потпорног фонда (Поповић-Филиповић 2011, 300–303). Касније у Солуну оболева од маларије и, нарушеног здравља, враћа се 1916. у Енглеску. За своје заслуге одликован је српским Орденом Светог Саве, као и грчким Орденом Спаситеља (Bosanquet 1949, 90–91; Waterhouse 1986; Storr 2010, 213–214). У необјављеном и поверљивом извештају Славка Грујића, српског делегата за избеглице у Бриндизију, упућеном (из Бриндизија) председнику владе Николи Пашићу, 15. јануара 1916, спомињу се Бозанкет, али и Херијет Бојд Хоз: „Дозволите ми само да још једном истакнем необично пожртвовање и умешност с којима су ми помагали г.г.

---

Виду и који су били драгоцен извор за детаљније сагледавање хуманитарног рада ове изванредне жене.

7 Скелете из Палеокастра обрадио је и публиковао Херијетин муж, Чарлс Хоз.

Бозанкет, Белос Татлок и Риг, представници Serbian Relief Fund-a; г. Трипчевић представник амер. црвеног Крста и његов колега г. Магнум; госпођа Хос и гђица Симондс. Сматрао сам за оправдано да у Драчу издејствујем да Њ. В. Престолонаследник прими у аудијенцију г. Бозанкета, гђицу Симондс и гђицу Сандс<sup>8</sup> која је, као болничарка и почасни каплар, пратила један наш пук приликом повлачења од Прилепа до Драча.“<sup>9</sup>

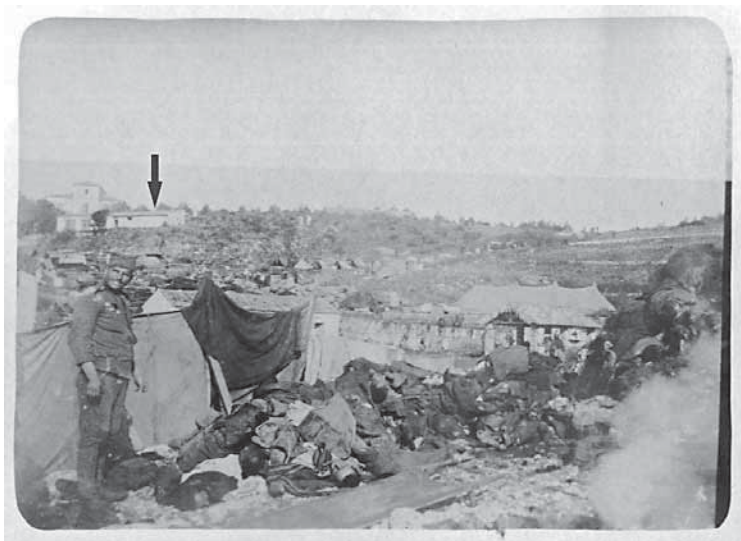
Херијет, тако, није упознала регента Александра. У то време се злоупати с администрацијом у Италији покушавајући да се укрца на брод којим би се превезла преко Јадрана да лично расподељује помоћ, што јој је била намера. Ипак, она не очајава. Пошто у Бриндизију организује директну помоћ за првих 1800 цивилних избеглица, успева да издејствује и да је званично поставе за службеницу Америчке организације за помоћ (American Distributing Service), која је деловала под командом француске владе. Тако се 12. фебруара 1916. укрцава на француску торпиљерку и стиже на Крф. Описујући долазак српске војске на Крф, не може да одоли поређењу с хомерском епиком: „Легенда вели да је, пре много векова, Крф, земља срећних Феачана пружио добродошлицу бродоломнику Одисеју. Ове зиме Крф је на своје обале примио госте у много већим невољама него промућурни Хомеров јунак. Они нису пронашли пријатна места на којима ће се одморити и приповедати приче о свом трагичном лутању, већ само гола брда, непрекидну кишу, и тежак, али хитан рад – утаборити читаву армију.“<sup>10</sup>

Већ сутрадан, 13. фебруара одлази на Видо. На Видо иде свакодневно, следећих месец дана (по непрекидној киши). Испрва ради као болничарка, у чему је имала искуства још из грчко-турског рата. После неколико дана организује кухињу. Гради бараку и изнајмљује шталу (с једном кравом и неколико коза и оваца) за свој кухињски пројекат посебне исхране (сл. 4). Посебно се посвећује кувању специјалне дијеталне хране коју су изгладнели и болесни могли да сваре (у почетку је болеснике хранила разводњеним „Нестле“ млеком у праху, пошто су само то могли да сваре). Помажу јој грчка куварица, српски каплар и два војника. Расподељује помоћ, али и упада у дугове јер јој новац из Француске не стиже. О размерама помоћи коју је Херијет обезбеђивала, осим свакодневног храњења болесника, сведочи и писмо (на француском) др Војислава Михаиловића

8 Грујић мисли на Флору Сандс (Flora Sands, 1876–1956), британску (ирску) болничарку и једину жену официра српске војске за време Првог светског рата (догурала је до чина капетана). Флора Сандс је носилац Карађорђевог звезда, коју јој је доделио регент Александар. До краја Другог светског рата живела је у Београду.

9 Захваљујем колеги Јовану Митровићу који је чудесно успео да пронађе овај, као и многе друге документе.

10 Предавање „With the Serbian Army in Corfu“ из 1916. *Sophia Smith Collection and Smith College Archives*.



сл. 4. Изнајмљена штала на Виду (означена стрелицом) у којој је Херијет организовала дијеталну кухињу за болеснике. Фотографија је настала пре него што је изградила бараку, која се налазила испред штале, нешто ниже на падини.

из IV пољске болнице Шумадијске дивизије, од 19. марта 1916. У њему др Михаиловић захваљује Херијети на пакетима са 150 ћебића, 120 пари гаћа, 60 кошуља, 60 пари чарапа, 50 јастука, те санитарним артиклима, марамицама, пешкирима итд., који ће бити распоређени у три болнице Шумадијске дивизије.<sup>11</sup> Херијетина писма, дневници и извештаји с Вида из фебруара и марта 1916. потресна су сведочанства о војницима који данима чекају дезинфекцију, о „шатору смрти“, „плавој гробници“ и свакодневном умирању: „Сломљени Срби тетурали су на обалу из претрпаних чамаца, посртали уз стрмо брдо и тешко блато, тонули у мокру сламу под импровизованим шаторима, и умирали. Или су умирали већ при искрцавању, да уштеде време. Неки су живели довољно дуго да добију храну, исувише чврсту, за њихове ослабљене стомаке, те би умирали покушавајући да је сваре (...) Хранили смо суморну масу, која се скврчила у боровој шуми да чека купање<sup>12</sup> и пријем у болничке шаторе. Један човек, који је знао нешто енглеског, објаснио ми је да је три дана и три ноћи чекао на киши, док није дошао на ред.“<sup>13</sup>

Ипак, захваљујући групном напору (укључујући и Херијетин самопрегорни рад), ситуација се поправила и страشان темпо свакодневног

11 Писмо др Михаиловића чува се у: *Sophia Smith Collection and Smith College Archives*.

12 Пре него што би били примљени у болничке шаторе, болесници су морали да буду три пута окупани, како би се уништиле вашке и ларве које су преносиле тифус. Прим. А. П.

13 Цитати из предавања Херијете Бојд Хоз, *Sophia Smith Collection and Smith College Archives*.

умирања се смањило. У почетку је умирало по стотинак људи дневно, да би половином марта тај број опао на „само“ десетак. Кише су престале 15. марта. Херијет Бојд Хоз напушта Крф 4. априла 1916. Пре одласка црта и наручује меморијални мермерни крст с натписима на четири језика: на српском је било написано „Бог је наш заштитник“, на француском „Србима 1916“, на енглеском „Верни до смрти“, док је на грчком језику био уклесан цитат из Откровења Јовановог (VII, 14–17):

*„Ово су који дођоше од невоље велике. Више неће оладњети нији ожеднеји. И Бој ће отићи сваку сузу од очију њиховијех.“*

По сопственим речима, подигла је споменик пошто није могла да се помири с тим да на стотине Срба, сахрањених у мору, не буду запамћени. Сматрала је да посвета на енглеском „FATINFUL UNTO DEATH“ најбоље одсликава историјску збиљу, пошто су Срби остали одани савезничком циљу, упркос сопственој пропасти. Херијет се није потписала, али је у дну крста, ситним словима, било написано: „Подигли пријатељи из далеких земаља“.<sup>14</sup> Споменик је постављен по њеном одласку, а открила га је супруга председника владе, Николе Пашића. Данас тај крст више не постоји. По повратку у Америку Херијет не мирује. Оснива добротворну организацију *Smith College Relief Unit* и у августу 1917. се враћа у Европу, на западни фронт. Незадовољна је, додуше, што јој, због година, нису дозволили да лично лечи рањенике у Грекуру (Grécourt).

После рата постаје професорка историје античке уметности на чувеном женском Велзли (Wellesley) колеџу, у близини Бостона. На Велзлију предаје 16 година, објављује књиге, посвећује се синдикалном раду, али више не истражује на Криту. Са сином и кћерком је 1926. посетила Грчку, Крф и Крит, а по Кнососу их је водио лично Еванс. Херијет се, по сведочењу њене кћерке, бојала у каквом ће стању затећи своју Гурнију, али се није разочарала. На повратку су путовали кроз Македонију и Србију до Београда, а отуд лађом до Будимпеште (Allsebrook 2002, 186–188). Херијет Бојд Хоз се упетљала и у Судетску кризу, увертуру Другог светског рата! Допутовала је из Бостона да протестује против Хитлера и нациста, али су је немачке власти привеле и протерале из Судетске области 11. октобра 1938. О томе је чак писао *Вашиингтон јоси* на насловној страни. Рат проводи у Америци. Бави се добротворним радом и пољопривредом. Учи руски из *Новој завети* (помоћу грчког). Пред смрт тражи дозволу да посети Грчку (1945) и планира хуманитарну мисију на Крит. Умрла је 31. марта 1945.

У археологији је, до пре десетак година, Херијет Бојд Хоз била готово заборављена. Чак је и откриће Гурније недавно било приписано другом археологу, Херијетином млађем сараднику Ричарду Сегеру. Брајан Фаган

14 „Erected by friends from distant lands“.

сматра да би се Сегер, да је жив, први успротивио таквој неистини (Fagan 1994, 235). Херијетина ћерка Мери (Mary Allsebrook) објавила је 2002. занимљиву мајчину биографију „Рођена за побуну“ (Allsebrook 2002). У Србији, за Херијет Бојд Хоз не зна готово нико.

## БИБЛИОГРАФИЈА

- Allsebrook, Mary. 2002. *Born to Rebel. The Life of Harriet Boyd Hawes*. Oxford: Oxbow Books.
- Bosanquet, Ellen Sophia. 1949. „Bosanquet Robert Carr“, In *Dictionary of National Biography*, ed. Leopold G. Wickham Legg, 90–91. London: Oxford University Press.
- Milosavljević, Monika. 2012. Niko Županić i istorijska antropologija balkanskih naroda. *Etnoantropološki problemi* 7(3): 681–708.
- Milosavljević, Monika. 2013. Niko Županić i konstrukcija jugoslovenske etnogeneze. *Etnoantropološki problemi* 8(3): 717–746.
- Поповић-Филиповић, Славица. 2011. „Српски потпорни фонд у Србији и са Србима у Првом светском рату и послератном периоду“, У *800 година српске медицине*, ур. Брана Димитријевић, 289–313. Београд: Инфинитас и Српско лекарско друштво.
- Storr, Katherine. 2010. *Excluded from the Record: Women, Refugees and Relief, 1914–1929*. Oxford: Peter Lang Publishing.
- Fagan, Brian. 1994. *Quest for the Past. Great Discoveries in Archaeology*. Second edition. Prospect Heights: Waveland Press.
- Lobell, Jarrett A. 2015. The Minoans of Crete. *Archaeology* May/June, 2015. <http://archaeology.org/issues/174-1505/features/3145-crete-minoans-gournia-excavations> (приступљено 31. јула 2015).
- Hal Dohan, Edith. 1942. *Italic Tomb Groups in the University Museum*. Oxford: Oxford University Press and the University of Pennsylvania Press.
- Hawes Boyd, Harriet, Blanche E. Williams, Richard B. Seager, and Edith H. Hall. 1908. *Gournia: Vasiliki and other prehistoric sites on the isthmus of Hierapetra, Crete; excavations of the Wells-Houston-Cramp expeditions, 1901, 1903, 1904*. Philadelphia: American Exploration Society and Free Museum of Science and Art.
- Hawes, Charles Henry, and Harriet Boyd Hawes. 1911. *Crete the Forerunner of Greece*. Second edition. London and New York: Harper & Brothers.
- Waterhouse, Helen. 1986. *The British School at Athens. The First Hundred Years*, London: British School at Athens.

Aleksandar Palavestra

## Forgotten Researcher and Philanthropist Harriet Boyd Hawes

### Summary

The paper elucidates the archaeological works, but also the social, humanitarian and even historical importance of the American scholar Harriet Boyd Hawes (1871 – 1945). Born in Boston, she was educated at the famous Smith College in Massachusetts, where she was also engaged in the workers' rights movement. Having graduated from the College, Boyd set off for Athens, to continue her education at the British Archaeological School. At the outbreak of the Greek-Turkish War, she immediately volunteers as a Red Cross nurse. In 1900 she commences her own archaeological excavations at Crete, supported by Arthur Evans, the investigator of Knossos, as well as David Hogarth, the director of the British Archaeological School at Athens. After a series of field surveys, Boyd decides to focus upon Gournia, in the vicinity of the Gulf of Mirabello, and starts the excavations with the help of the local inhabitants. The excavations proved to be a great success. Compared to the palaces at Knossos and Phaistos, Gournia was a real Bronze Age town, with houses, streets, squares, a small palace and a necropolis. After her marriage to the English anthropologist Charles Henry Hawes in 1905, Harriet Boyd never returned to archaeological excavations. She lived between England and the United States, published archaeological papers and engaged in humanitarian work, especially during the Balkan Wars, when she collected and sent considerable help to Greece. In December 1915, while the World War I was in full swing, she collected a huge amount of humanitarian aid in America, and headed to Albania across France and Italy, to help the Serbian army and people. In Brindisi she organized relief for 1800 civilian refugees, and then left to Corfu. On the island of Vido, Boyd first worked as a nurse, then organizing with her own funds the kitchen for the sick, taking special care of their dietary needs. After the War, she became the professor of history of ancient art at the famous all-girl college Wellesley near Boston. In archaeology, Harriet Boyd Hawes was all but forgotten until the last two decades. In Serbia, she is still largely unknown.